

126

11(A-13)

अथ

(A)

समास प्रक्रिया ।

Samasprakriya

(B)

धातुपाठः ।

Dhatupath

समास

126
11 (A)

✕ अथ सगासप्रक्रिया

126
11

विशेषणसन्निधानाद्विशेष्यमात्रपरत्वम् ॥१॥ चकारात्कृततद्धितधातुसंज्ञाविधायकप्रत्ययपिशितिचंद्रिकायाम् ॥१॥

स१

अथार्थवद्भिर्भाक्तविशिष्टाणां पदानां समासोतिरूप्यते ॥ समाश्रान्त्येतास्तां ॥ नाम्नामन्व
ययोग्यत्वे सत्येव समासो भवति ॥ चशब्दात्तद्धितोऽपि भवति ॥ ततो भार्यापुरुषस्येत्यादौ
न भवति ॥ परस्परमसंबन्धात् ॥ सचषड्विधः ॥ अथ यो भावस्तत्पुरुषो द्वंद्वो बहुव्रीहिः क
र्मधारयो द्विगुश्चेति ॥ तत्र पूर्वपदप्रधानोऽव्ययीभावः ॥ द्विगुतत्पुरुषो परपदप्रधानो ॥ द्वंद्वकर्मधार्यो
तत्रक्रियाभिसंबन्धादुभयपदप्रधानो वल्लवात् ॥ एकपद्यमेकस्वर्यमेकविभक्तिक ॥ चोभयपदप्रधानो
त्वं च समासप्रयोजनम् ॥ स्त्रियमधिलस्य भवतीति विज्ञेह ॥ अन्वयो योग्यार्थसमर्थकः ॥ दप्रधानः ॥
पदसमुदायो विज्ञेहो वाक्यमिति यावत् ॥ एते समासेऽव्ययस्य पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ स
र्वेऽव्ययेऽव्ययीभावः ॥ अथ ये पूर्वपदे सतियोऽन्वयस्तेऽव्ययीभावसंज्ञकस्मासो भ

विज्ञेह सतियत् पूर्वपदं तदेव प्रधानम् ॥५॥

वति॥ इति समाससंज्ञायां सत्यां॥ समासप्रत्यययोः॥ समासे वर्तमानया विभक्तेः प्रत्यये च परे तु भव
ति॥ इत्यमोर्लुक्॥ निमित्ताभावे नैमित्तिकस्येप्यभावः॥ नामसंज्ञायां स्याद्विभक्तिः॥ अधि
स्त्रीसिद्धिर्स्थिते॥ स न पुंसकम्॥ सोऽव्ययीभावो न पुंसकलिंगो भवति॥ न पुंसकस्येति ह्रस्व
त्वम्॥ अव्ययीभावात्॥ अव्ययीभावात्परस्याविभक्तेर्लुग्भावति॥ अधिस्त्रिजनहकार्यं
रायमतिक्रान्तमतिरिक्तम्॥ नावमतिक्रान्तमतिरिक्तम्॥ ह्रस्वादेशे संध्यक्षराणामि
कारोकारोक्तयोः॥ यथा शादृश्ये॥ यथा शादृशे सादृश्ये वर्तमानस्य मस्यते॥ प्राक्किमन
तिक्रम्य करोतीति यथा शक्तिः॥ सादृश्ये तु यथा हरिस्तथा हरः॥ रूपस्य योज्यमनुरूपं
विष्णुं विष्णुं प्रति प्रति विष्णु॥ अतोऽनन्तः॥ अकारांतादव्ययीभावात्परस्याविभक्ते

येन विधिस्तदंतस्य ॥ विशेषांतदंतस्य संज्ञा स्यात्स्वस्य रूपस्य च ॥ ६ ॥

रम भवति अतम्वर्जयित्वा ॥ कुंभस्य समीपे उपकुंभं वर्तते ॥ उपकुंभं पशु ॥ उपकुंभाद्वानय
जलम् ॥ प्रनत इति विशेषणात् ॥ अमून भवति ॥ पादाः ॥ टाडि इत्येतयोर्वा अ
म भवति ॥ उपकुंभे न ह्यंतं ॥ उपकुंभं ह्यंतं ॥ उपकुंभे निधेहि ॥ उपकुंभं निधेहि ॥ अ
वधारणार्थं यावति च ॥ अवधारणार्थं यावच्छब्दे प्रयुज्यमाने योऽन्वयस्तेऽव्ययी
भावसंज्ञकस्स मासो भवति ॥ यावत्स्य म आशि संभवन्ति तावतो ब्राह्मणानां मंत्र
यस्य ॥ यावदमत्रम् ॥ मक्षिका नाम भागे निर्मक्षिकं ॥ अमादौ तत्पुरुषः ॥ द्वितीया
घन्ते पूर्वपदे सति योऽन्वयस्स तत्पुरुषसंज्ञकस्स मासो भवति ॥ ज्ञातं प्राप्तो ज्ञात प्राप्तः ॥
दात्रे राशिर्नंदात्रिचिन्नम् ॥ यूपाय दारूपदाह ॥ एकैभ्यो भयं ॥ एकभयं ॥ राज्ञः पुरुषः ॥

तत्पुरुषस्य परपदस्यैव लिङ्गम् ॥ ३ ॥

क्रियाविशेषरागाणां कर्मत्वेन पुंसकलिंगात् ॥२॥

राजपुरुषः ॥ अक्षेष्टशौंऽः ॥ अक्षशौंऽः ॥ कचिदमाद्यंतस्य परत्वं वक्तव्यम् ॥ अज्जे
अहितः ॥ अहिताग्निः ॥ पूर्वभूतः ॥ भूतपूर्वः ॥ अरुः सायं ॥ सायानरुः ॥ अरुम
ध्यं ॥ मध्यारुः ॥ दन्तानां राजा ॥ राजदन्तः ॥ अरागात् अरुधमः ॥ अरुधमर्गः ॥
अरागात् उत्तमः ॥ उत्तमर्गः ॥ समासे कचिदेकपद्यरात्वहेतुः ॥ शरारागाम्य
नं ॥ शरवरां ॥ अग्राग्रागाम्यनं ॥ अग्रवरां ॥ पानस्य वा ॥ सुरायाः पानं ॥ सु
रापानं ॥ सुरापानं वा ॥ क्षीरस्य पानं ॥ क्षीरपानं ॥ क्षीरपानं ॥ नमि ॥ नमि
पूर्वपदे सति यो न्वयस्सस्तत्पुरुषसंज्ञकस्समासो भवति ॥ नब्राह्मणोऽब्रा
ह्मणः ॥ ना ॥ समासे सति नञो नकारस्याकारादेशो भवति ॥ नाकादिवर्ज्यं ॥

नाकतागतभूतमुचिनकुलनपुंसकनक्षत्रनकेत्यादि॥अनस्यरे॥समासेसतिन
नोअनादेशोभवति॥स्वरेपरे॥अश्वादयोऽनश्वः॥धर्मविरुद्धः॥अधर्मः॥अ
रुणानामभावो॥अनरुणः॥इत्यादि॥तदन्यतद्विरुद्धतदभावेषुनजवर्तते॥इतित
तुल्यः॥चार्थद्वन्द्वः॥समुच्चयान्वाचयेतरयोऽसमाहाराश्चार्थाः॥तत्रेश्वरं
संचभजस्वेति॥प्रत्येकमेकक्रियाभिसम्बन्धेसमुच्चयेसमासोनास्ति॥वरोभिक्षा
मटणाश्चातयस्वेति॥कमेराक्रियाद्वयसंबन्धेअन्वाचयेसमासोनास्ति॥परस्परम
संबन्धात्॥इतरेतरयोरोसमाहारेचार्थद्वन्द्वस्समासोभवति॥मिलितयोरेकत्रा
न्वयःइतरेतरयोऽसमाहारे॥संहृतिस्समाहारः॥द्वन्द्वेऽत्यस्वरप्रधानेकारोकारान्ता

द्वन्द्वकर्मधारयोः परपदस्येव लिङ् ॥१॥

उक्तं

पूर्वनिपातो वक्तव्यः ॥ पटुश्च गुप्तश्च पटुः सुप्तौ ॥ उक्तार्थानामप्रयोगाः ॥ इति च शब्दानि व
तिः ॥ अग्निश्च मास्तश्च ॥ अग्निमास्तौ ॥ स्त्री च पुरुषश्च स्त्री पुरुषौ ॥ भोक्ता च भोक्ष्यश्च भो
क्तभोक्ष्यौ ॥ धवश्च खदिरश्च धवखदिरो ॥ देव तादृक् पूर्वपदस्य वा दीर्घो वक्तव्यः ॥ अ
ग्न्यादेस्सोमादीनां दीर्घत्वे सस्य षत्वम्वक्तव्यम् ॥ अग्निश्च सोमश्च अग्नीषोमौ ॥ इन्द्रश्च
वरुणस्यतिश्च इन्द्रावरुणस्यती ॥ यत्र द्वित्वं वहुत्वम्यासद्वन्द्वः इतरेतरः ॥ समाहारो भवेदन्यो
यत्रैकत्वत्तपुंसकम् ॥ १ ॥ द्वन्द्वेकवद्वा बोवासमाहारे वक्तव्यः ॥ काशाश्च कुशाश्च पला
शाश्च काशकुशापलाशाः ॥ एतेषां समाहारः काशकुशापलाशः ॥ वदरामलकगवाशवादी
नां गान्धारुणादिवचनस्याप्येकवद्वाचः ॥ वदरं च ग्रामलकं च ॥ वदरामलकं ॥ जोश्च अश्वश्च

अनन्तरवर्तिनीविमक्तमाश्रित्यपदात्त्वम् ॥१॥ जवादौ पठत्वात्वाश्रयमपि भवति ॥१॥

जोश्वं ॥ जवश्वं ॥ अरिश्चनकुलश्च ॥ अरितकुलं ॥ अत्यादीनां विभक्तिलोपेक्षते पूर्वस्य स
गागमो भवति ॥ अत्यश्च अत्यश्च ॥ अत्यो न्यं ॥ परश्च परश्च ॥ परं स्परे ॥ एकत्वे द्विगुह्नौ ॥ ए
कत्वे वर्तमानौ द्विगुह्नौ तपुंसकलिङ्गो भवतः ॥ संख्या पूर्वो द्विगुः ॥ संख्या पूर्वस्मासौ द्वि
गुन्ति गद्यते ॥ समाहारेऽत ईपद्विगुः ॥ समाहारार्थे द्विगुस्समासो भवति ॥ ततो कारान्तादी
प्रत्ययो भवति ॥ दशानां जामातां समाहारो दशाजामी ॥ पञ्चैतयस्समाहृता इति पञ्चा
ग्नि ॥ पञ्चानां जवां समाहारः ॥ पञ्चगु ॥ तपुंसकाद्वस्वत्वं ॥ त्रिफलेति स्तुतिः ॥ रूढियो जात्य
थापञ्चपात्रं त्रिभवनश्चतुष्पादं ॥ इत्यादि ॥ बहुव्रीहिरन्येर्धे ॥ अत्यपदप्रधानो यस्य समास
स बहुव्रीहिसंज्ञको भवति ॥ यस्य तस्य बहुव्रीहौ सचासौ कर्मधारयः ॥ चकाराद्वहुलो द्वन्द्वः

यदा जमास्तद्वगुणीभूतास्तद्वहरो न गृह्यते ॥ वाचस्पत्यादित्वात्सकारो निपात्यः ॥७॥

नलोपस्तु संधिर्भवति स्यादेरिति निर्देशात् ॥ ४॥

रूढिलेनाम किं स्तुतिः परंपरा प्राप्तिः ॥ ३॥

शेषांतपुरवादयः॥९॥सचद्विविधः॥तदगुणसम्विज्ञानः॥अतदगुणसम्विज्ञानश्च॥यस्य
प्रधानस्यैकदेशेविशेषरातयायत्रज्ञायतेसतदगुणसम्विज्ञानोबहुव्रीहिः॥तन्मोकरेण
यस्यसलम्बकर्माः॥बहुधनंयस्यसबहुधनः॥अस्थिधनंयस्यासौअस्थिधनः॥बहुव्री
होविशेषराससम्पत्तयोःपूर्वतिपातोवक्तव्यः॥पीतंअम्वरंयस्यासौपीतांवरः॥भुव
नेकीर्तिर्यस्यसमुवनकीर्तिः॥करेधनंयस्यसःकरधनः॥इन्द्रादिसम्पत्तः॥इन्दुश्रे
यरेयस्यसइन्दुश्रेयः॥चक्रंपारोयस्यसचक्रपारिः॥पद्मन्तामोयस्यसपद्मनाभः॥
अपिर्ध्वजायांयस्यसकपिध्वजः॥प्रजामेधयोरसुज्वक्तव्यः॥सोभनाप्रजायस्यससु
प्रजाः॥यस्यलोपः॥सुमेधाः॥दुर्मेधाः॥धर्मादन्॥धर्मशब्दात्बहुव्रीहोअनूभवति॥

उक्तुं सकस्य पूर्वस्य स्त्रीलिङ्गस्य ह्रस्वो भवति जङ्गाभायाः

नोपधायाः ॥ इति दीर्घे लृते ॥ नमो नो लोपशधौ ॥ इति नकारलोपः ॥ सोभनो धर्मो यस्य
स सुधर्मा ॥ अन्त्यार्थे ॥ स्त्रीलिङ्गस्यान्त्यार्थे वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति ॥ पुम्बद्धा ॥ समा
से सति समानाधिकरणे पूर्वस्य स्त्रीलिङ्गस्य पुम्बद्धा बोवा भवति ॥ एकविभक्त्यन्तं स
कथं निष्ठत्वं समानाधिकरणम् ॥ पुम्बद्धा वा दावी पो निर्दिष्टिः ॥ रूपवती भार्या यस्य
सरूपवद्वार्यः ॥ वाग्रहणात्कल्याणो प्रियः इत्यादौ न भवति ॥ जोः ॥ जोशब्दस्यान्त्यार्थे
वर्तमानस्य ह्रस्वो भवति ॥ पञ्चजावो यस्य स पञ्चजः ॥ संख्या सुखाच्चादि पूर्वस्य पाठ
शब्दस्यालोपो भवति ॥ सहस्रं पादा यस्य स सहस्रपात् ॥ सोभनो पादो यस्य स सुपा
त् ॥ व्याघ्रस्य पादा विवपादौ यस्य स व्याघ्रपात् ॥ द्वौ पादौ यस्य स द्विपात् ॥ द्विपादः ॥

द्विपादो॥द्विपादः॥द्विपादं॥द्विपादो॥शसादोस्यरेपदादेशाश्वक्तयः॥द्विपदः॥द्विपदा॥द्विपा
 द्वां॥द्विपादि॥इत्यादि॥टाडका॥समासेसतिटअडकइत्येतेप्रत्ययाभवन्ति॥टका
 रस्तसुरुषेज्ञेयः॥प्रकारोद्वंद्वलवच॥ककारश्चबहुव्रीहोडकारस्सर्वतोमतः॥९॥
 अचिन्त्योमहिमायस्यसअचिन्त्यमहिमा॥शारंगधनुर्यस्यसशारंगधन्या॥नोवा
 ॥नान्तस्यपदस्यहेतोपोवाभवन्ति॥यकारेस्वरेचषरे॥वाग्नहृणात्कचिन्नभवत्सु
 पधातोपश्च॥अहोमध्यमध्यान्ः॥कवीनांराजाकविराजः॥हकारोःतुवन्धइ
 वर्थः॥कविराजी॥विदुतःइतिस्त्रेणइप्॥राज्ञंपूः॥राज्ञंपुरं॥स्त्रीचेतिराज्ञपुरी॥एक
 वन्यर्थंनंदप्रत्ययः॥वाक्चमनश्च॥वाङ्मनसे॥अनयोःप्रत्ययः॥दक्षिणस्यान्य

॥अत्रलोकात्किंवसेतामअमहंशात्॥कचित्स्वार्थिकाःप्रत्ययाः॥अतिरुकाःप्रत्ययाः॥

सविशेषरानां न स मा सो भवति ॥

अत्र स मा हरे न पुंस कत्व म् ॥ १॥

शिपंथाः ॥ इति दक्षिणा पथः ॥ अहश्चरात्रिश्च ॥ अहोरात्रं ॥ दोचत्रयश्च परिमाणं
येषां ते द्विजाः ॥ पञ्चचषट्च परिमाणं येषां ते पञ्चषाः ॥ बह्व्यो राजानो विद्यंते यस्या
नगर्यासावहुराजानगरी ॥ अत्र टिलोपे हते ॥ आवतस्त्रियामित्यापु ॥ बह्वः क
तारो यस्मिन् सवहु कर्त्तृकः ॥ प्रासादः ॥ इत्यादि ॥ कर्मधारयस्तु ल्यैर्ध ॥ पदद्वये तु ल्या
र्थे कार्यनिष्ठत्वे सति कर्मधारयसमासो भवति ॥ नीलश्चतदुत्पलं च नीलोत्पलं
र२ ॥ रक्ताचासोलता च रक्तलता ॥ कर्मधाये पूर्वपुम्वत् ॥ पुमांश्चासौ के किलश्च पुंसूको
किल ॥ पुंसः स्वपे संयोगान्नस्य नलोपो वक्तव्यः ॥ नाम्नश्च हता समासः ॥ प्रादे रूपस
स्य नाम्नश्च हतने न सस्मासस्तत्पुरुषसंज्ञको भवति ॥ प्रहृष्टः वदः ॥ प्रवादः ॥

७॥ ७॥ पुंसकस्य ॥ ३॥

जातिकारकोपदानां ह्यसिमासवचनं प्रकृतस्यैव ॥ २॥

नकारजायनुस्वारपञ्चमोऽलिधातुषु ॥ सकारश्च जश्च कारश्चौषेद्वर्गस्तवजः ॥ ४॥

कुंभं करोतीति ॥ कुंभकारः ॥ कुंभं करोतीति ॥ कुंभकारः ॥ सहोदेः सादिः ॥ समासे सति सहादी-
ना सादिर्भवति ॥ पुत्रेण सह वर्तते सपुत्रः ॥ सह संति रसां सधिसमितिरयः ॥ नो नोप-
धातोर्हंसांतस्योपधाभूतस्य नकारस्य लोपो भवति ङिति परे ॥ पूजार्था च तेन ॥ सह अ-
श्वतीति सध्मं ॥ सम्यं ॥ तिर्य्यं ॥ कोः कदादिः ॥ कुशाक्षस्य कुत्सिते कदादिरादेशो भ-
वति ॥ कुत्सितमन्त्रं कदम्बं ॥ काकवक्त्रं कदम्बं ॥ कुशाक्षस्य काकवक्त्रं कदम्बं इत्येते आदेशा भवन्ति
ईषदर्थे च ॥ ईषत उहं ॥ कोहं ॥ कवोहं ॥ कदुहं ॥ कालवनं ॥ पुर्येवा ॥ कुत्सितपुरुषः ॥
कापुरुषः ॥ कुपुरुषः ॥ यस्य उत्तं दस्य उत्तं ॥ षड्विंशिकादशोऽशः ॥ दत्तदशधा सुपरेषु
उत्तपदादेः सुचं स्वाचं ॥ षट्दंतायस्य सषोऽन्तः ॥ दन्तस्य दत्तः ॥ सुदन् ॥ सुदतो ॥ संख्यायाः प्र

अथ ह्यस्य प्रयोगानुसारेणान्येति आहृतिजाराः ॥४॥

व ३

कारेधा ॥ षट्प्रकाराः ॥ षोढा ॥ तद्वद्वहोरेत्यनेन ॥ वद्वहस्पतिः ॥ महच्छद्वहस्पतेरेकारस्समासे
महंश्चासौ देवश्च महो देवः ॥ महो जनः ॥ महो स्वरः ॥ समासे सति दिवशाद्वहस्पत्यावादेशः ॥
द्यौश्च भूमिश्च द्यावा भूमिः ॥ ओय ॥ जयाशद्वहस्पदं जं भावो निपात्यते ॥ जया च पतिश्च
दंपती ॥ जपती ॥ जयापती ॥ आहृतिजलोयं ॥ अलुक्कचित् ॥ कचित्समासे छते तद्धि
तेपिविभक्तेरलुग्भवति ॥ छद्वात्सुक्तः ॥ स्तोकात्सुक्तः ॥ असुयो निरस्येत्यसुयोति ॥ उ
रसिलोमा ॥ रुदिस्पृक ॥ कंठकालः ॥ वाचोयुक्तिः ॥ दिशोदंडः ॥ पश्यतो हरः ॥ इत्यादि ॥
समासे सति समाता करणो शाकपार्थिवो नाम मध्यमपदं लोपोवक्तव्यः ॥ साकप्रियश्चा
सौ पार्थिवश्च ॥ शाकपार्थिवः ॥ देवानां पूजको ब्राह्मणः ॥ देवब्राह्मणः ॥ नृपादेः प्रद्वन्द्वे ॥ द्व

न्दे समासे सति कचिदादिपदस्य लोपो भवति । चकारादा कचिद् । श्वश्च श्वसुरश्च श्वसु
रो । दुहिता च पुत्रश्च । पुत्रौ । अतान्द्वे । द्वन्द्वे समासे पूर्वपदस्य अकारस्याकारादेशो भ
वति । माता च पिता च पितरो । द्वन्द्वे सर्वादिष्वेवा । वरणाश्च आश्रमाश्च इत्येव । वरणाश्च मे
तरो । वरणाश्च मेतराः । वैयधिकरणो बहुव्रीहौ मध्यमपदलोपो वक्तव्यः । भिन्नार्थनिष्ठ
त्वं भिन्नविभक्तं तं वैयधिकरणम् । कुमुदस्य गन्धद्रव्यगन्धो यस्य सौ कुमुदगन्धिः । सुरभिर्द्रव्यगन्धः ।
गन्धादेरि । गन्धादेश्चाद्यस्य इकारोन्त्यादेशः । उद्गन्धिः । पुतिगन्धिः । सृगन्धिः । सुरभि
गन्धिः । हंसस्य गमनमिव गमनं यस्य साहंसगमना । दिक् सख्यसंज्ञायां । दिग्वा
चिसंख्यावाचिपदे संज्ञायां गम्यमानायां समस्येते उत्तरपदे तुल्यार्थे । अविग्नोति

सुरभिर्द्रव्यगन्धः ।

ॐ१

त्यसमासः प्रत्यस्वपदविंशोपि॥ दक्षिणादि॥ ०६॥ ०६॥ ०६॥ सप्तजनामाः॥ ०६॥
इति समासप्रक्रिया समासा॥ ०६॥ प्रथतद्धितो निरूप्यते॥ प्रपत्येऽरा॥ नास्तोऽपत्येऽ
र्थेऽरा प्रत्ययो भवति॥ उपहारपत्यमिति विग्रहे॥ उपगोऽग्र इति स्थिते॥ समासप्रत्य
ययोः॥ इति विभक्तिस्तुक्॥ राकावृद्धर्थः॥ प्रादिस्वरस्य निगतिचवृद्धिः॥ स्वरानां म
ध्ययः प्रा

126
11 (A)

126
11 (A)

प्राहुर्दुहितरं सर्वे पत्यन्तो कंतयोऽस्य मे॥ ०॥

126

11 (B)

126
11 (B)

इति धातुपाठः ।

X

126
11 (B)

8

दे. पंक्तिः ॥ ३ ॥ स्वस्तेनेतातारौ ॥ एषां संज्ञा लुट् ॥ सिसता सीस्पयामिदधातोः ॥ सादौ भवि
 ष्यति स्पष् ॥ एषां संज्ञा लृट् ॥ स्वपक्रिया अतिक्रमे ॥ एषां संज्ञा लृट् ॥ ४ ॥ भूते सि ॥ एषां
 संज्ञा लृट् ॥ दादौ ॥ पपरे अपि दाधास्या इह भूषिवति ॥ पपरे परस्परं लुक् ॥ शाखा सा धा धय
 म्वा ॥ भुवसिलोपय उ लुकि गुण न् ॥ भुवः सिलोपे स्परे वुक् ॥ मौसिरेव ॥ स्मसहिते दिवादि
 वा ॥ मेटः ॥ भू प्राप्तावावा न् ॥ आदाथ ई ॥ ४ ॥ नामिनो चेतु र्णां धोठे ॥ सेटो हलावा ॥ पु
 आतो नो दनतः ॥ ध्वे ये सिलोपः ॥ ॥ उपधाया लघोः ॥ पूर्वस्य हसादिः शेषः ॥ सेः ॥ इट् इटि
 स्याविदः ॥ ५ ॥ इरितो वा ॥ अस्त शशात्स्वपाः ॥ नो लोपः ॥ त्रसंयोगाणादिक्रित् ॥ इदितो नुम
 कुलोऽयुः ॥ हस्ववर्गश्चतुर्थः ॥ इदितो नलोपो न ॥ आदेशः सः ॥ प्रादेश्च तथा तौ सुनमौ ॥
 ६ ॥ गस्यर्थस्य संधतेर्नक्षः ॥ अटक्षित्ववधानेपिषः ॥ उदितो वा ॥ स्वरतिसृतिस्तयति धूज
 रधनशतपदपदुह मुह सुह स्निहं न्य ॥ स्वरतिसृतिस्तयति धूजं कित्वसादेशो दे
 न्नित्यमिदं ॥ तयोर्द्धः ॥ दधातेर्न ॥ ७ ॥ प्राणिनो नामिवतः ॥ ससात् ॥ अत उपधाया ॥ एवुत

सोवा सिता ॥ ६ ॥

गित्फा ॥ अतो हसादेशोर्ध्वोर्वाचिः सटि सौ ॥ प्रादिस्था निमित्तान्तेर्लस्य लो गदनदपतपद
 अपि दाधास्या मा उ मे उ स्पति हं तियाति वा तिसा तिवपतिव हं तिशा म्यति जि नो ति दे
 विधिसु ॥ अन्यत्रा कषादावसाते प्रादो आरणे वा ॥ लोपः प चो कियेना स्य ॥ नुगाशाम्
 ७ ॥ स्वरशेदेः ॥ कासादिप्रत्ययाद मक्रस्मपरः ॥ विददरिद्रा जागृउषां वा ॥ रः ॥ धातो
 नामिनः ॥ असवणे स्परे पूर्वस्येकारो कारयोरियुवौ ॥ ७ ॥ अंघेर्नुग्वा ॥ खो वी हसे ॥
 शशददवादिगुणभूताकाराणां नेतृ पूर्वलोपो ॥ वदि व्रज्ये सौ नियं वेदिः ॥ ८ ॥ अने च तु
 पुवीवसादौ वा ॥ नुधाते ॥ अनेक स्वरस्या संयोग पूर्वस्य तु खौ ॥ उवरांति तु नो रे वा
 पि ॥ स्वरं तादृतत अतादौ नित्या निट् स्थपो वेद ॥ नैव स्वरान्दनुदतात् ॥ आद्यो आरणे
 अनुदात्तादेव स्वरश्चातो परस्परं सौदे रिम ॥ ८ ॥ ८ ॥ यो अनपियकोर परे पूर्वस्य स्वर
 रस्य दीर्घः ॥ प्रातुपते सुद गविवर्तरे ॥ जनस नखना माहं से कृति ससे हे च याद दौ
 कृतिवा ॥ विवुत्तम्वा

सोवा सिता ॥ ६ ॥

नामधातुष्वक्खिवांसलन्ना॥ द्वीवैपूर्वस्मटस्यचोवा॥ ह्यंतक्षरास्वसजामस्येदितं सौ
 नवदिः॥ आयः॥ अनपितुवा॥ सधातुः॥ यतः॥ १०॥ भाशम्लासभमुक्रमुल्लमुत्रसि
 वुटिलवोयोवा॥ कर्त्रर्चेषु चेतुर्षु॥ क्रमः येदीर्घोऽविषये॥ गमाधः॥ यमिरमिनमातां
 सकसेरिट्पे॥ गमांस्परै॥ तन्नेतः स्पपः॥ लित्पुषादेर्क॥ भ्रूयादेर्वाङ्॥ १०॥ तृपूलभ
 जत्रपां कितिरादौ सेटिचपिचैतपूर्वलोपे॥ त्रातस्यल्लसमीपाकावस्यसौनियं वदिः॥
 त्तिरगतिभक्षणेयोऽसपरोक्षयोर्जेर्गिः॥ राशेइसेदृशं॥ दशसजकुशमशस्पर्शतय
 दपस्यपांसेसअरोरोभवयारोरा॥ कृषादीनांवा॥ षडोबूसे॥ कुशमशस्पर्शतपुदपां
 वासिः॥ तससांतात्सक्॥ ११॥ इषुसहलुभरुषरिषामनपितस्येद्वा॥ छिछो लोपोदीर्घश्च
 धिन्विक्करोषावस्यलोपो गुणाभावगुणाभावउप्रसयश्चविषये॥ नूपः॥ ११॥ मिपितिगु
 गुणेवाधक्॥ आर्वमावलोपः॥ आवाहं॥ अक्षोवानुप्रययोऽविषये॥ तक्षस्तनुकरणेनु
 वाऽविषये॥ संध्यक्षराणामानपि॥ आतोरावौ॥ १२॥ आतोऽनपि॥ संयोगादेरादनस्यकिति

॥ १० ॥
 ॥ ११ ॥
 ॥ १२ ॥

श्रीगणेशाय नमः॥ अयधातुपाटः॥ धातोः॥ आदिः॥ आदनुदात्तः॥ जिस्वरितेतुमे॥ परतो
 ॥ नवपं॥ नाम्निचयुष्मदिचअस्मदिचभागे॥ नाम्निप्रयुज्यमानेचादप्रयुज्यमानेप्रय
 मः॥ युष्मदिमध्यमः॥ अस्मदिउत्तमः॥ कर्तरिपंच॥ यादात्॥ वर्तमानेतिपतस॥ १॥ अपक्कर्तरि॥
 गुणः॥ अपि तादिङित॥ क्तिद्युसि॥ द्विवचनेहेतुकेउसिस्पात्॥ इतितसगुणाप्राप्तौअप
 निमित्तौगुणः॥ अदे॥ कौरा॥ युगपत्प्राप्तौपरः॥ विधिसंभावनयोर्यात्॥ २॥ एषांसंज्ञालि
 या॥ युसइट्॥ यामियं॥ आशीः प्ररणयोःतुप॥ एषांसंज्ञालोट्॥ तुयोतातउआशिषिवा॥
 अतः॥ अनव्यतनेतीतेदिपतां॥ २॥ एषांसंज्ञालिङ्॥ दिसिमीनामिरुआरणार्थः॥ दिवा
 दावट्धातोः॥ परोक्षेणप॥ एषांसंज्ञालिट्॥ द्विश्च॥ सस्वरादिर्द्विरदिः॥ एादिः कित
 २॥ आक्कोणादौ॥ हस्वः॥ सपानांजवचपाः॥ सउधधमानांजउदगव॥ स्वफधट्
 धानांचटत्तक्प॥ भुवोबुक्॥ ओदेरादिः॥ आशिषियात्॥ एषांसंज्ञालिङ्॥ आशीयादौ

१२६
 ॥ (B)

१२६
 १२६

यसादेशः॥ ससोऽनपि॥ सस्यतोऽनपिसे॥ अयतेर्णोदोसंप्रसारणमवा ततोद्वि॥ अयतेरि
 रिलोपोऽङ्ग॥ अयतेर्ङ् द्विसंवा एरलोपः॥ इतिपे॥ ॥ अमोभ्वसो नोत्कर्तरि॥ १५॥
 श्वजतेर्णोदोवाक्कि॥ राधेजभोस्यरेनुम्॥ मोनोधातो॥ लिङ्गोऽङ्ग॥ यःपी॥ दीपजनव
 धपूरितायिप्यायिभ्योवाइणतनिकर्तरि॥ १५॥ इणपरस्यतनेलुक्॥ यःसे॥ मानादी
 नांपूर्वस्यतोदीर्घः॥ स्तोतावेवायः॥ कृमेःस्वार्थेऽङ्ग॥ नपितुवा॥ जेरउद्वि॥ जेः॥ न
 पिजेलोपःनलिङ्ग॥ अङ्गिलोहोहस्यउपधायाः॥ १६॥ लुङ्गोदीर्घः॥ मेभीवेकृमेरुद्वि
 अयतेप्रादेरेपस्यल्लं॥ अंतरंगत्वात्सवर्णेदीर्घः॥ नानेयावी॥ नपिविषेयउवणस्यव
 त्वं॥ दङ्गेणोदोद्विगोदेशोद्विभावाङ्ग॥ १६॥ अपिदाधास्थामितसेङ्गित्वातिनेतुद्वि
 लोपोरुस्यात्से॥ द्युतेपूर्वस्यसंप्रसारणम्॥ द्युतादिभ्योलुङ्गिवापेयः॥ १७॥ द्युतादिभ्यःस्य
 सेयावापेयनिट्वं॥ कृपोरोलः॥ कृकारस्यलकारः॥ सिस्वोः॥ १७॥ कृपेस्तादोपवापेनि
 ट्वं॥ व्ययेणोदोपूर्वस्यस्यइ॥ व्याङ्गपरिपेच्योरमःपं॥ नाचआशिष्येनात्॥ १८॥

सहिवहोरोद्वर्णस्यठलोपेसति॥ आतिसक्कोलोपःस्वरे॥ १८॥ इत्यात्॥ जनसद्वस्वना
 मात्वं॥ उः॥ अर्धवर्णस्यसिस्वोरनिटोर्नगुणः॥ गुतेरुपधायाउङ्गुणेतोस्वर॥ दुहदिहय
 लिहगुहेभ्यःसक्कालुगवावकारतवर्गयोराति॥ १८॥ १८॥ वेजोणोदोसंप्रसारणम्॥ वेजोव
 यणोदोवा॥ अहोकि॥ वयोयस्यनेत्वं॥ २०॥ वयोयस्यवितिलिखिवा॥ व्यजोलेरिनात्वं
 अद्विरक्तस्यद्वयतेसंप्रसारणम्॥ लिपिसिन्धुयतीनाङ्गोवाति॥ २०॥ २१॥ कर्तरियङ्गस्वार्थे
 नपितुवा॥ इतिभ्यादिः॥ २१॥

दोदेरेः अपि दद्यात् मागे हा कृपिवति सोस्वामात एका रे भव साशिया दादौये ॥ उस्वालो
 यः ॥ धेटो भूतमात्रे दिवादिपरोकोवा द्वित्वं च ॥ दशादपश्यादिः चतुर्ष्वपि ॥ १२ ॥ सृजिदशो
 स्थपोवेट् ॥ अवरणदशोर्गुणः ॥ गुरोर्गति संयोगाद्यो ॥ अत्यतिव्ययतीनां च पो नित्यमिट्
 सतिशास्त्रतिन्योको लुकिः सरपवादः ॥ धादेरतिरिति वृत्तिः ॥ यादादौये ॥ अिसूदुभ्यो
 कोधातोश्च द्वित्वं लुकिः सरपवादः ॥ १३ ॥ आवः ॥ आदेशानुप्रसूयश्चादिष्वये ॥ शीयादे
 शोश्चात् ॥ सदिसंज्ञ्यालिटिपरस्य न षः ॥ निमित्ताभावेन टस्य च ॥ १४ ॥ कृदंतात्थपोने
 ट् ॥ सावेनितो निसंवद्धिः ॥ कृतश्च ॥ इटो ग्रहं ॥ व्यंजवज्ज कृदंता नाम्ना ॥ येसेरि
 टो नदीर्घः ॥ सीछौदश्च ॥ अपिरंजदंशस्य ज संज्ञा एधांनस्य लोपः ॥ गुव्यः ॥ १५ ॥ पते
 र्कपुम् ॥ फणराजभाजभासुल्लासुस्यमस्य नञ्चमुत्रसोमेत्पूर्वलोपोवा ॥ वमैतैपू
 र्वलो वेति वृत्तिः ॥ एवादे पूर्वस्य ॥ यवराणामिदुदतः संप्रसारणं सस्वरस्य ह्रस्वस्य ह्र
 स्वः दीर्घश्च दीर्घः ॥ यजो यवराणां द्यतः संप्रसारणम्

किति ॥ यजोदिनां संप्रसारणमिति ॥ १४ ॥